

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА

**СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ**

АНОТАЦІЯ

Актуальність теми. Правове забезпечення продовольчої незалежності кожної держави є і завжди буде надзвичайно актуальною темою з огляду на постійну необхідність належного забезпечення державою первісних потреб електорату у продуктах харчування як одного з базисних факторів створення благополучної соціальної обстановки та запоруки сталого розвитку особи, нації та країни в цілому. Не є виключенням з цього переліку й Україна, фінансово-економічні можливості якої у зазначеній сфері значно послаблюються необхідністю протистояти зовнішній агресії, а також застояною ситуацією незавершеності земельно-аграрної реформи. Найдієвішим чинником у цьому соціально-економічному процесі безумовно є правовий, що надає обраному напряму дослідження не тільки логічної довершеності, а й належного рівня актуальності та нагальності в цілому.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є з'ясування окремих проблемних питань правового забезпечення продовольчої безпеки держави та надання пропозицій щодо їх розв'язання.

Для досягнення поставленої мети було виокремлено низку завдань:

- встановити сутність і зміст поняття продовольчої безпеки;
- з'ясувати правову природу відносин забезпечення продовольчої безпеки держави;
- визначити стан правового регулювання якості ґрунтів як основоположного чинника забезпечення продовольчої безпеки держави;
- виокремити основні індикатори та встановити рівень їх впливу на забезпечення продовольчої безпеки держави;
- з'ясувати сучасний стан правового забезпечення якості та безпечності продуктів харчування.

Методологія дослідження. Методологічну основу цієї праці склали філософські (діалектичний), загальнонаукові (логічний, аналізу і синтезу) та спеціальні наукові (формально-юридичний, порівняльно-правовий) методи,

поєднані в одну систему. Діалектичний (матеріалістичний) метод дозволив розглянути правове забезпечення продовольчої безпеки держави як безперервний процес взаємозв'язку його соціально-економічної основи та юридичного опосередкування, які перебувають у єдності та постійному протиставленні, що стимулює їх взаємний розвиток. Загальнонауковий логічний метод став основоположним у виявленні причинно-наслідкових зв'язків між економічними індикаторами продовольчої безпеки та необхідністю корегування відповідної юридичної бази. Метод аналізу застосовувався при вивченні проблем забезпечення продовольчої безпеки через їх розкладання на складові з подальшим детальним їх вивченням для розуміння загального стану. За допомогою синтезу змістовних чинників продовольчої безпеки було одержано її узагальнююче поняття. Нарешті, формально-юридичний застосовувався при з'ясуванні змісту окремих нормативних приписів у сфері продовольчої безпеки. Порівняльно-правовий метод дав змогу співставити стандарти різних країн у сфері використання для харчових цілей пальмової олії, а також формування поняття продовольчої безпеки у контексті відповідного міжнародного законодавства.

Загальна характеристика роботи. У цій науковій роботі з'ясовано окремі аспекти сучасного стану правового забезпечення продовольчої безпеки нашої держави. Визначено витoki поняття «продовольча безпека» у міжнародному праві та особливості його формування у національному законодавстві та вітчизняній правовій доктрині. Проведено співставлення між теоретичним формулюванням змісту продовольчої безпеки та її нормативним індикаторним аналогом. Встановлено, що суспільні відносини забезпечення продовольчої безпеки, будучи складовою частиною системи аграрного права, формують дуалістичну правову природу їх розуміння: як аграрно-правового інституту і основоположного, засадничого принципу галузі аграрного права. Окрему увагу приділено також основним чинникам забезпечення продовольчої безпеки, як правові питання раціонального використання ґрунтів при виробництві сільськогосподарської продукції та проблемам правового

забезпечення безпечності та якості продуктів харчування. Емпіричною основою для оцінки сучасного стану забезпечення продовольчої безпеки держави стали нормативно встановлені індикатори продовольчої безпеки, розраховані на підставі офіційної статистичної інформації за 2016 рік. Результати проведеного дослідження згруповано у вигляді висновків та пропозицій по удосконаленню механізму нормативно-правового регулювання досліджуваної сфери суспільних відносин.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	8
1.1. Поняття і зміст продовольчої безпеки	8
1.2. Правова природа права продовольчої безпеки	11
РОЗДІЛ II. ОКРЕМІ ЗМІСТОВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	15
2.1. Правові питання погіршення якості ґрунтів як потенційна загроза продовольчій безпеці України	15
2.2. Питання основних порогових критеріїв продовольчої безпеки	17
2.3. Проблеми правового забезпечення безпечності та якості продуктів харчування	21
ВИСНОВКИ	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	29
ДОДАТКИ	35

*Єдиний засіб утримати
державу в стані незалежності від
будь-кого – це сільське господарство.
Володій ви хоч всіма багатствами світу, якщо
вам нічим харчуватися – ви залежите від інших.*

Жан-Жак Руссо

ВСТУП

Наведений епіграф, якому вже понад два століття, тим не менш чітко розставляє акценти в реаліях сьогодення, коли за переважно штучно створеними або надуманими загрозами національній безпеці певної країни часто приховується або відсувається на задній план первісна потреба людства – задовольнити голод харчовими продуктами потрібної кількості та належної якості. Швидкий розвиток технологій, поглиблюваний незворотними світовими глобалізаційними процесами, лише додав до наведеної формули життя ще одну складову: безпечність харчової продукції, яка перманентно піддається все збільшуваній загрозі. Разом ці постулати оформлюються в поняття продовольчої безпеки, забезпечення якої перетворюється в одну з головних функцій держави.

Саме зазначені підстави зумовлюють належну актуальність наукових досліджень у сфері забезпечення продовольчої безпеки держави. Це тематика, яка завжди буде актуальною, зважаючи на стрімкість наростання світових проблем народонаселення та забезпечення економічного благополуччя людства.

Слід зазначити, що безпосередньо питанням правового забезпечення продовольчої безпеки України присвячено цілу низку наукових доробків вітчизняних вчених юристів-аграрників: В. М. Єрмоленка, Т. В. Курман, С. О. Лушпаєва, А. М. Статівки, В. Ю. Уркевича та ін., наукові ідеї та пропозиції яких склали доктринальну основу нашого дослідження. Разом з тим,

не можна обминути увагою вагомий науковий внесок вчених, у працях яких розроблялися окремі складові правового забезпечення продовольчої безпеки: С. І. Бугери, О. І. Меніва, Л. В. Струтинської-Струк, М. М. Чабаненка та ін. За великим рахунком цей список можна продовжувати аж до закінчення переліку науковців за спеціальністю 12.00.06 «земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право», адже кожен з них прямо або побічно зачіпав у своїх працях різні правові аспекти формування продовольчої безпеки нашої держави, починаючи з питань збереження, охорони і відновлення ґрунтів та інших природних ресурсів, які разом утворюють безпечне для здоров'я і життя громадян довкілля, і закінчуючи проблемами здійснення сільськогосподарської діяльності, зокрема розвитку селекційної діяльності, запровадження іноземних технологій аграрного виробництва, рівня його хімізації тощо.

Звичайно, обмежений обсяг репрезентованої наукової роботи, встановлений умовами проведення конкурсу, не дає змоги детального вивчення всього спектру проблем, що супроводжують правове забезпечення продовольчої безпеки нашої країни. Неможливо відобразити також всі наукові погляди з цієї тематики та їх подальше логічне розгалуження і поглиблення. Тому разом з науковим керівником було прийнято рішення зупинитися лише на основних дискусійних моментах теорії права продовольчої безпеки і труднощах правозастосування, які впливають з недоліків сучасного відповідного законодавства.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Поняття і зміст продовольчої безпеки

Поняття продовольчої безпеки увійшло в наш лексикон порівняно недавно. Якщо брати відлік від його нормативного закріплення, то мабуть однією з перших спроб його міжнародної легалізації є «Загальна декларація про ліквідацію голоду та недоїдання», яку ухвалила Всесвітня продовольча конференція, що відбулася в Римі 5–16 листопада 1974 р. [1]. Саме тоді глобальна продовольча проблема набула рівня продовольчої безпеки, безпосереднім завданням якої визнавалося забезпечення відповідної наявності продовольства і розумних цін на нього в будь-який час, незалежно від періодичних коливань та зміни погодних умов, а також від політичного й економічного тиску.

Безпосереднє визначення продовольчої безпеки було надано наступною Римською Декларацією про всесвітню продовольчу безпеку, прийнятою під час Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства 13 листопада 1996 р. у Римі [2]. Під продовольчою безпекою було запропоновано розуміти стан економіки держави, за якого населенню країни у цілому та кожному громадянину гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших харчових продуктів у якості, асортименті та обсягах, які необхідні та достатні для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я населення.

Пізніше визначення продовольчої безпеки віднайшло своє закріплення і в національному законодавстві, зокрема в п. 2.13 ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [3], під якою розуміється захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності. У

зазначеній редакції розуміння продовольчої безпеки було рецепійовано до розд. III постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» [4]. У п. 5 Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України продовольчою безпекою визначено стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства [5].

За спостереженням В.М. Єрмоленка, перший підхід закріплює економічну, тоді як другий – фактичну (фізичну) доступність продуктів харчування до населення. У підсумку ж зміст продовольчої безпеки як комплексного соціально-економічного явища формують такі чинники: продовольча незалежність держави; якість і безпечність харчової продукції; фізична доступність продуктів харчування для населення; економічна доступність продуктів харчування для населення [6, с. 114].

Дещо інший критеріальний підхід закладено в Методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки [7], що характеризують стан продовольчої безпеки держави (регіону), які розраховуються за такими основними групами харчових продуктів: хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди і виноград; цукор; олія; м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; риба і рибодукти; яйця.

Відповідно до розробленої методики рівень продовольчої безпеки визначається як інтегральний показник-індикатор, що розраховується на основі окремих індикаторів:

- 1) добова енергетична цінність раціону людини;
- 2) забезпечення раціону людини основними видами продуктів;
- 3) достатність запасів зерна у державних ресурсах;
- 4) економічна доступність продуктів;
- 5) диференціація вартості харчування за соціальними групами;
- 6) ємність внутрішнього ринку окремих продуктів;

7) продовольча незалежність за окремим продуктом.

Встановлено також граничні (порогові) критерії для окремих індикаторів, зокрема найменша добова енергетична цінність раціону людини має становити 2500 ккал на добу, при цьому 55 відсотків добового раціону повинне забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження. Достатнім вважається 17-відсотковий рівень запасів зерна у державних ресурсах, що відповідає 60 дням споживання. Для економічної доступності продуктів граничним критерієм вважається його 60-відсотковий рівень. Нарешті, продовольча незалежність за окремим продуктом є, якщо обсяг його імпорту не перевищує його 30-відсотковий рівень, хоча міжнародний показник межі продовольчої незалежності встановлено на рівні 20 % [8, с. 89].

Підсумовуючи проведений аналіз основних нормативно-правових актів у сфері забезпечення продовольчої безпеки слід згадати майже реалізовану спробу прийняття Закону України «Про продовольчу безпеку України», який був прийнятий парламентом за основу [9], який був повернутий Президентом України на доопрацювання.

Однак на досить гостру потребу прийняття такого Закону звертали і звертають досі увагу громадськості численні наукові праці, присвячені питанням правового забезпечення продовольчої безпеки [10, с. 100; 6, с. 119; 11, с. 86; 12, с. 78; 13, с. 55], що свідчить про необхідність повернення до цього питання вже в оглядовій перспективі.

У підсумку варто визначити продовольчу безпеку держави як міждисциплінарне соціально-економічне явище, що характеризує можливість держави забезпечити населенню збалансоване повноцінне харчування якісними і безпечними продуктами в умовах належного фізичного і економічного доступу до них на основі внутрішньої продовольчої незалежності держави.

1.2. Правова природа права продовольчої безпеки

Правова природа будь-якого суспільного явища розкривається передусім через його роль і місце в системі суспільних відносин, які утворюють предмет відповідної галузі права. Щодо аграрних відносин забезпечення продовольчої безпеки, то останніми дослідженнями на рівні докторської дисертації їх запропоновано розглядати як підгалузь аграрного права [14, с. 250]. Такій пропозиції передував висновок професора В.Ю. Уркевича, що у складі аграрного законодавства України сформувалася така підгалузь, як законодавство про продовольчу безпеку України. Ця підгалузь має комплексний характер, включає до себе нормативно-правові акти різної спрямованості та юридичної сили, що містять норми щодо продовольчої безпеки. Охарактеризоване законодавство входить до складу саме такої комплексної галузі, як аграрне законодавство, а відносини у сфері продовольчої безпеки – до предмета правового регулювання аграрного права [15, с. 144].

Новизна і глобальність наведеного висновку М.М. Чабаненка змушує зробити певний коментар. Насамперед, не можна робити висновок про існування підгалузі права на підставі існування відповідної підгалузі законодавства, адже загальновідомо, що не існує прямого «дзеркального» взаємного відображення структур певної галузі права та відповідної галузі законодавства. Крім того, досить революційною виглядає пропозиція В.Ю. Уркевича щодо запровадження в структурі законодавства підгалузей, адже це суперечить загальноприйнятому і усталеному розумінню системи законодавства як структурованої сукупності різноієрархічних нормативно-правових актів.

Наступний доказ підгалузевої природи права продовольчої безпеки М.М. Чабаненко пов'язує з існуванням у останнього власних принципів з посиланням на результати адміністративно-правових [16, с. 3] та аграрно-правових [17, с. 271] досліджень. Наявність наведених принципів, за

переконанням М.М. Чабаненка, також свідчить про формування самостійної підгалузі аграрного права – права продовольчої безпеки.

У цілому слід зауважити, що наведена позиція не позбавлена низки методологічних недоліків. По-перше, будь-яка підгалузь має містити у своєму складі відповідні правові інститути, яких автор ідеї чомусь не називає. По-друге, відносини з виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки й реалізації складають предмет правового спрямування тією чи іншою мірою практично всіх інститутів аграрного права, що розширює межі запропонованої підгалузі до меж безпосередньо галузі аграрного права, а така підміна позбавлена раціональності. По-третє, існуючий нормативний масив права продовольчої безпеки характеризується порівняно незначним обсягом, слабкою дієвістю, а також розрізненістю, розпорошеністю правових норм серед різноієрархічних нормативно-правових актів різногалузевої належності, на що вже зверталась увага у науковій літературі [6, с. 118]. Відсутність у такого нормативного масиву цілісності, органічності не може бути свідченням його підгалузевого рівня. Таким організуючим, цілісним началом може бути спеціальний нормативний акт у вигляді окремого закону. Наприклад, сьогодні наявність кодифікованого нормативно-правового акта визнається одним із критеріїв існування галузі права [18, с. 46]. За аналогією однією з формальних ознак виділення окремої підгалузі мав би бути щонайменше окремий закон. Не зациклюючись на цій досить дискусійній тезі, все ж слід звернути увагу на незначний обсяг діючого нормативного масиву у сфері забезпечення продовольчої безпеки, який явно не дотягує до рівня підгалузі. По-четверте, будь-яка підгалузь структурно має містити у своєму складі декілька інститутів, кількість яких прямо пропорційна періоду існування цієї підгалузі. На жаль, М.М. Чабаненко, декларуючи підгалузеву природу права продовольчої безпеки, не наводить його інституційної структури, що слугує не на користь висловленої пропозиції.

Нарешті, останнім «вагомим» аргументом М.М. Чабаненка є наявність власних принципів, що ототожнюється ним з підгалузевою структурно-

інституціональною природою права продовольчої безпеки. Між тим, як спеціальні дослідження загальної теорії права [19, с. 31], так і галузевих юридичних наук, зокрема теорії трудового права [20, с. 7], засвідчують чотириланкову структуру системи принципів права, тобто крім загальноправових, міжгалузевих та галузевих принципів обґрунтовується ще й існування принципів інститутів права. Таким чином, останній доказ також позбавлений свого емпіричного підґрунтя. Навпаки, йдеться про існування саме інституційних принципів, а не принципів підгалузі. З огляду на глобальність підгалузі порівняно з правовим інститутом напрошується висновок про єдність принципів для галузі та її підгалузей. Різниця може критися лише у їх кількості, адже підгалузь, будучи складовою частиною галузі права, не охоплює впливом усього комплексу відносин, які утворюють предмет відповідної галузі. Отже, наявність у певного нормативного утворення власних принципів не є атрибутивним показником його місця в системі права, зокрема не є свідченням підгалузевої природи.

Сказане у підсумку не дозволяє претендувати праву продовольчої безпеки вище, ніж на інститутський рівень. Подібного висновку дійшли й харківські вчені Т.В. Курман [21, с. 94] і С.О. Лушпаєв [12, с. 7, 78].

Взагалі за своїм значенням у процесі правового впливу на аграрні відносини забезпечення продовольчої безпеки доцільно розглядати як один із основоположних принципів аграрного права [22, с. 57], тобто свого роду «принцип-інститут». Виходячи із загальної природи аграрно-правових принципів як основних засад, на яких ґрунтується механізм правового регулювання аграрних відносин [22, с. 55], можна дійти висновку, що принцип забезпечення правової безпеки держави проходить червоною ниткою через всю систему аграрного права, тобто є своєрідним стрижнем-метою, на якому базуються всі аграрно-правові інститути.

Так, з боку соціально-економічного значення метою аграрного виробництва є задоволення все зростаючих потреб населення країни у продуктах харчування достатньої кількості та якості. У свою чергу,

продовольча безпека відбиває ступінь забезпеченості населення країни екологічно чистими і корисними для здоров'я продуктами харчування вітчизняного виробництва [23, с. 24]. По-суті, цілі зазначених соціально-економічних явищ («аграрне виробництво» і «продовольча безпека») збігаються у сегменті досягнення максимального рівня внутрішнього виробництва харчових продуктів належної якості, що має яскраво виражений засадничий характер. Якщо взяти для прикладу аграрно-правові інститути рослинництва, тваринництва, якості та безпечності сільськогосподарської продукції, ветеринарної справи, аграрного ринку тощо, то досить легко вловлюється мета їх існування, яка тісно корелює з продовольчою безпекою. При цьому, забезпечення продовольчої безпеки набуває вигляду одного з принципів-цілей, згідно вимог якого будується кожен з відомих інститутів системи галузі аграрного права.

РОЗДІЛ II. ОКРЕМІ ЗМІСТОВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Правові питання погіршення якості ґрунтів як потенційна загроза продовольчій безпеці України

Чинна Стратегія національної безпеки України (розд. 3) містить виключний перелік актуальних загроз національній безпеці України, якими визнаються: 1) агресивні дії Росії; 2) неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України; 3) корупція та неефективна система державного управління; 4) економічна криза; 5) загрози енергетичній безпеці; 6) загрози інформаційній безпеці; 7) загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів; 8) загрози безпеці критичної інфраструктури; 9) загрози екологічній безпеці [24]. На жаль, у зазначеному переліку не знайшлося місця продовольчій безпеці, на відміну від попередньої Стратегії [25], у якій одним із ключових завдань політики національної безпеки у внутрішній сфері було визнано забезпечення продовольчої безпеки (п. 4.3.5).

Для досягнення цієї мети було поставлено низку завдань, об'єднаних у три блоки:

- врегулювання земельних відносин і раціональне землекористування, формування ринку земель сільськогосподарського призначення, юридичне і технічне оформлення права власності та користування землею, забезпечення гарантій захисту прав власників земельних часток (паїв);

- розвиток аграрного ринку, створення умов для розкриття потенціалу аграрного сектору для забезпечення потреб населення України у доступному, якісному і безпечному продовольстві, утвердження її ролі як важливого експортера аграрної продукції;

- захист внутрішнього ринку від постачання неякісної та небезпечної продовольчої продукції.

Як видно, найбільшу увагу приділено удосконаленню земельних

відносин. Водночас не можна беззастережно погодитися з більшістю завдань, спрямованих на удосконалення відносин власності і обігу земельних ділянок, які мають досить побічний вплив забезпечення продовольчої безпеки. І лише положення про раціональне землекористування чітко корелює зі станом продовольчої безпеки, що потребує його дослідження, адже родючість земель тісно пов'язана передусім з кількістю вироблюваної продукції рослинництва.

Насамперед, слід звернути увагу те, що в Україні за різними оцінками вчених є 650–1200 різновидів ґрунтів (з наукової доповіді в НУБіП України М.М. Мірошніченка, д.б.н., наукового співробітника Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського»), кожен з яких потребує окремого режиму обробітку. Агрохолдинг, який застосовує єдину технологію вирощування сільськогосподарських культур на десятках тисяч гектарів у різних регіонах країни ігнорує вказану особливість, а тому з самого початку приречений на втрату врожайності та погіршення якості ґрунтів. Іншою загальновідомою причиною погіршення стану ґрунтів є ігнорування товаровиробниками елементарних вимог агротехніки, зокрема застосування сівозмін через масове захоплення окремими зерно-олійними культурами (кукурудзою, соняшником, ріпаком), що виснажує оброблювану землю, призводячи до безповоротної втрати гумусу, а отже, до зниження родючості.

Земельним законодавством передбачено проведення обов'язкових заходів у сфері стандартизації та нормування в галузі охорони земель і відтворення родючості ґрунтів (ст. 165 ЗК України), де встановлено такі нормативи:

- а) оптимального співвідношення земельних угідь;
- б) якісного стану ґрунтів;
- в) гранично допустимого забруднення ґрунтів;
- г) показники деградації земель та ґрунтів.

При цьому, передбачено, що нормативні документи із стандартизації в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів встановлюються Кабінетом Міністрів України. Однак аналіз чинного масиву нормативно-

правових актів уряду свідчить про конкретизацію на рівні постанови лише першого із перелічених загальних положень щодо оптимального співвідношення земельних угідь. Це постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах» [26], яка, на жаль, у світлі останніх процесів дерегуляції умов ведення бізнесу взагалі втратила свою актуальність. Інші три вищезазначені нормативи в галузі охорони земель і відтворення родючості ґрунтів так і залишилися загальними декларативними положеннями, які не одержали подальшого втілення в нормативних актах уряду.

Таким чином, питання правового регулювання охорони і відтворення родючості ґрунтів абсолютно позбавлене логічної завершеності, а отже, системності, що дає всі підстави стверджувати про відсутність будь-якого механізму правової охорони ґрунтів, не дивлячись на існування базового Закону України «Про охорону земель». А це є серйозною загрозою продовольчій безпеці країни.

2.2. Питання основних порогових критеріїв продовольчої безпеки

Вище йшлося про Методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, відповідно до якої першим індикатором виступає добова енергетична цінність раціону людини, яка має становити 2500 ккал на добу, причому 55 відсотків добового раціону повинне забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження.

У 2016 р. поживність щоденного раціону українця становила 2742 ккал, з яких 790 ккал (28,8 %) тваринного походження [27, с. 220–221]. У наявності перевищення загального порогового рівня поживності на 9,7 % на фоні майже подвійного (28,8 % проти 55 %) недоспоживання продуктів тваринного походження.

Тому вітчизняні вчені економічного профілю [28, с. 147] запропонували

реальне уявлення про дійсну продовольчу ситуацію в країні отримувати через порівняння існуючого рівня споживання з граничними рівнями споживання. З цією метою ними розроблено класифікацію рівнів продовольчого забезпечення населення, побудовану за принципом відповідності продовольчого забезпечення до завдань збільшення народжуваності, збереження здоров'я, активної життєдіяльності людини та досягнення максимально можливої в сучасних умовах середньої тривалості життя. Згідно з цією класифікацією виокремлюють сім рівнів продовольчого забезпечення населення в країнах:

I рівень – катастрофічний. Передбачає добове споживання на одну людину 1500–1800 ккал, характеризується хронічним недоїданням (добове споживання менше 1520 ккал потрібно розглядати як голод).

II рівень – критичний. Середньодобове споживання становить 1800–2200 ккал на особу і достатнє для подолання хронічного недоїдання та існування на межі виживання і забезпечення простого відтворення населення.

III рівень – мінімальний. Середньодобове забезпечення 2300–2800 ккал на душу населення передбачає наявність таких обсягів продовольчих ресурсів, які унеможливають появу голоду. II і III рівні треба розглядати також під час планування забезпечення населення продовольством в екстремальних (кризових) умовах.

IV рівень – достатній. Середньодобове споживання перебуває у межах 2800–3600 ккал на одну людину, проте воно не збалансоване за елементами живлення, тобто продовольчих ресурсів достатньо для стабільного споживання, але воно не забезпечує здорового способу життя і збільшення його тривалості.

V рівень – раціональний (нормативний). Середньодобове споживання перебуває у межах 3300–3600 ккал на одну людину. При цьому раціон збалансовано білками, вітамінами та іншими важливими компонентами. Нормативні показники такого споживання треба використовувати як базу для всіх соціально-економічних розрахунків на державному рівні в нормальних умовах.

VI рівень – оптимальний. Споживання відрізняється не лише

збалансованістю за найважливішими харчовими компонентами, а й передбачає споживання екологічно чистих продуктів харчування, які збільшують тривалість життя населення загалом та середню тривалість життя для країни, покращують здоров'я.

VII рівень – перспективний. Це досягнення такого продовольчого забезпечення для всіх соціальних груп населення, яке дасть змогу вдосконалювати природу людини і максимально продовжувати її активну життєдіяльність, розширюючи межі сучасної природної тривалості життя.

Як бачимо середньодобовий раціон українця перебуває якраз на верхній межі мінімального споживання, яке унеможлиблює появу голоду. Водночас про жодний розвиток людини не йдеться.

Наступним є індикатор забезпечення раціону людини основними видами продуктів. Проведений аналіз статистичних показників споживання основних продуктів харчування (Додаток А) дає змогу зробити висновок, що раціон середньостатистичного жителя нашої країни дорівнює або перевищує науково обґрунтовані норми харчування за такими продуктами: картопля – 112,7%, овочі та баштанні – 101,6%, хлібні продукти – 100,0%. Водночас серйозне занепокоєння має викликати індикатор недоспоживання до раціональних норм за такими позиціями: риба та рибні продукти – 48,0%, молоко та молочні продукти – 55,1%, фрукти – 55,4%, м'ясо та м'ясопродукти – 62,2%, цукор – 87,6%, олія – 89,9%, яйця – 92,1%. По суті зазначені показники перебувають або на нижній межі фізіологічного мінімуму споживання, або навіть не «дотягують» до них. Це свідчить про те, що переважна кількість населення України перебуває на межі голоду.

Недоспоживання більшості основних продуктів можна пояснити виключно економічною недоступністю харчових продуктів, що є змістом наступного індикатора. Економічна доступність продуктів харчування для населення – це здатність населення безболісно задовольнити свої раціональні потреби у продуктах харчування за рахунок власних доходів [6, с. 118]. Для економічної доступності продуктів граничним критерієм вважається його 60-

відсотковий рівень.

На кінець 2017 року Законом України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» встановлено прожитковий мінімум у розмірі 1762 грн., а мінімальну зарплату – 3200 грн., що не забезпечує економічну доступність населення до продуктів харчування. Вивчення складу мінімального споживчого кошика, запропонованого урядом на 2017 рік [29], встановленого з розрахунку мінімальної зарплати 3200 грн., свідчить про поглиблення процесу економічної недоступності населення до основних продуктів харчування.

Наприклад, урядом при формуванні мінімального споживчого кошика запропоновано для працездатного населення річну норму споживання м'яса і м'ясопродуктів – 53 кг, молока і молокопродуктів – 143,5 кг, риби і рибних продуктів – 13 кг, яєць – 220 шт. Фізіологічний мінімум становить відповідно для: м'яса і м'ясопродуктів – 52 кг, молока і молокопродуктів – 341 кг, риби і рибних продуктів – 12 кг, яєць – 231 шт. (Додаток Б). Нескладне співставлення наведених показників свідчить, що за споживанням м'яса, риби та яєць споживчий кошик сформовано на основі фізіологічних (тобто мінімальних) норм, а по молочних продуктах навіть ця норма знижена у 2,5 рази. Таким чином, для типу харчування українців і надалі властивим буде не раціон розвитку, як у передових країнах світу, який забезпечує споживання екологічно чистих продуктів харчування, що збільшують тривалість життя населення загалом та середню тривалість життя для країни, покращують здоров'я, а раціон виживання.

Нарешті, останнім з основних індикаторів є продовольча незалежність за окремим продуктом, яка наявна, якщо обсяг його імпорту не перевищує 30-відсотковий рівень, хоча міжнародний показник межі продовольчої незалежності встановлено на рівні 20% [30]. Аналіз балансів та споживання основних продуктів харчування дав змогу одержати висновок про частку критичного імпорту по фруктам (30,7%) [27, с. 211–216], а також по рибі та рибним продуктам (78,3%) [31, с. 5] (Додаток В).

Виходом є збалансування аграрної політики у бік виявлених прогалин зі

спрямуванням на ці напрями фінансових ресурсів державної підтримки, оформленої (як варіант) у вигляді відповідних загальнодержавних програм з умовою їх дієвості, а не декларативності. На підтвердження цього варто навести дві послідовно прийняті державні програми: «Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року» [32] і «Державну цільову економічну програму розвитку рибного господарства на 2012-2016 роки» [33], які не дали жодного відчутного результату попри затрачені державні фінанси. Натомість, якщо шукати гідний приклад в сфері рибного господарства, то ним, без сумніву, є Королівство Норвегія – один із лідерів за експортом риби та рибопродуктів у світі, що постачає продукцію у понад 130 країн. Рибне господарство забезпечує близько 0,7% ВВП цієї країни [34].

2.3. Проблеми правового забезпечення безпечності та якості продуктів харчування

Не дивлячись на те, що зазначена сфера забезпечення продовольчої безпеки випала зі складу її індикаторів, встановлених урядом, вона, будучи доктринальним критерієм, є надзвичайно важливим показником. Насамперед, слід вказати на досить розгалужене законодавство, при дослідженні якого слід виходити з концепту, що неякісна і небезпечна продукція харчування такою не є, адже не слугує меті підтримки здоров'я наших громадян. Зазначений концепт без жодних виключень та допусків має бути покладений у основу будь-якого нормативно-правового акта у досліджуваній сфері. Натомість таке законодавство замість жорсткої імперативності його положень поряд із значним обсягом диспозитивності містить масу штучно створених прогалін і колізій, що в цілому нівелює запроваджуваним ним механізм правового регулювання. Це призводить до становища, коли закон існує сам по собі на фоні абсолютно автономного існування суспільних відносин, які він покликаний впорядковувати.

Наприклад, слід констатувати, що широко розрекламований ще на законопроектній стадії базовий Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [35] не виправдав очікуваних від нього сподівань. За своїм змістом – це акт технологічного (ветеринарно-санітарного) характеру з розширеним порівняно з попередньою редакцією блоком державного управління (контролю) і виокремленим блоком юридичної відповідальності, яка за своєю природою є суто адміністративною. Але реалії сьогодення засвідчують абсолютну безпорадність адміністративно-правової відповідальності у будь-якій сфері суспільних відносин. А державний контроль у сфері дотримання якості та безпечності продуктів харчування взагалі втратив своє значення завдяки активно впроваджуваній дерегуляції умов ведення бізнесу.

Між тим, однією з найреальніших загроз здоров'ю населенню нашої країни є широке застосування у харчовій промисловості так званої «пальмової олії», якої щорічно імпортується в Україну понад 40 тис. тонн, тобто в середньому біля 1 кг на одного жителя, включаючи немовлят. Олією цю субстанцію назвати можна умовно, адже будь-яка олія є продуктом переробки відповідної рослинної сировини. А процес видобутку пальмової олії нагадує швидше зцідження соснової смоли-живиці в наших лісах. Та й за своєю консистенцією – це скорше смола, первісним призначенням якої було змазування металопрокатних станів. Тепер ця «змазка» активно споживається нашим населенням у різноманітній продукції, навіть у дитячому харчуванні. Безпосередня загроза пальмової олії полягає в тому, що вона, потрапивши одного разу, вже не виводиться з людського організму, осідаючи на внутрішніх органах, переважно в судинах. А не виводиться вона тому, що має у своєму складі тверду фракцію (стеароптен) з температурою плавлення 44–56°C, досягнути якої людський організм не може, бо вже після 42°C відбувається повне згортання білків. Звичайно, більша частина сирого пальмового масла піддається ректифікації, відбілюванню і дезодоруванню, після чого воно стає придатним для вживання в харчових цілях [36], але це значні додаткові затрати,

внаслідок яких втрачається надвисокий економічний зиск, а отже, сенс його застосування.

Для порівняння у Росії для потреб харчової промисловості дозволене використання виключно рафінованої, дезодорованої олії, що гарантується державним стандартом РФ [37]. Взагалі пальмову олію, яка не пройшла попередню ректифікацію, забороняється використовувати в харчових цілях у всіх країнах. У такому вигляді воно, так само як і пальмоядровое, служить сировиною для виробництва мила, косметики, свічок і ін.

Наприклад, аналогічний стандарт прийнято для країн-членів ЄАЕС (Євразійського економічного Союзу), до складу якого входять Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Росія [38]. В Україні діє подібний державний стандарт ДСТУ 4306:2004 «Олія пальмова» [39], який дозволяє застосовувати для виробництва харчової продукції поряд з ректифікованою і неочищеною (сиру) пальмову олію.

Безумовно, продукування «пальмовмісної» харчової продукції – це один з найтяжчих злочинів проти здоров'я і життя населення України, за який має наставати жорстка кримінальна відповідальність усіх причетних до цього осіб, починаючи із ввезення пальмової олії, закінчуючи товаровиробниками і реалізаторами продукції, що її містить. Звісно, спочатку треба на законодавчому рівні заборонити будь-яке, навіть мінімальне і під будь-яким приводом ввезення цієї отрути на територію нашої держави. І чим швидше це буде зроблено, тим меншою буде загроза продовольчій безпеці в цілому.

Одним з виходів із негативної ситуації споживання харчової продукції неналежної безпечності та якості є світова тенденція повернення до продукування органічної продукції. Не є виключенням з цього й Україна, хоча процеси органічного виробництва у нас відстають від світових на декілька десятків років. Тим не менш, сфера органічного виробництва врегульована спеціальним Законом України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [40], який у цілому має системний зміст. Разом з тим, недостатнім є механізм симулювання органічного

виробництва, дії якого присвячена лише одна стаття Закону (ст. 33), яка до того ж є відсилочною до спеціального закону.

Варто наголосити, що державна підтримка сільського господарства у 2018 році передбачена державним бюджетом у розрізі таких позицій: 1) розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними; 2) державної підтримки галузі тваринництва; 3) фінансової підтримки сільгосптоваровиробників [41]. Але жодного слова не йдеться про стимулювання органічного виробництва. Іншими словами, фінансування останньої віддане на відкуп Мінагрополітики, яке й ділитиме загальну суму держпідтримки за власним переконанням.

Тому варто констатувати необхідність конкретизації обсягу щорічної державної підтримки виробництва та обігу органічної продукції (наприклад, у твердій процентній ставці від загальної суми державної підтримки аграрного виробництва). Адже застосування хімічних засобів у виробництві сільськогосподарської продукції ставить її виробників у нерівні умови порівняно з апологетами органічного виробництва через більший обсяг та меншу собівартість одержуваної продукції, які не завжди компенсуються підвищеною ціною «органіки». Так, у економічній літературі йдеться про те, що сьогодні на органіку припадає лише 1 % обсягу продажу продуктів харчування, хоча й спостерігається тенденція до його зростання. Споживачами цієї продукції є переважно люди з середнім та високим рівнем доходу. На думку українських експертів, потенційними споживачами органічної продукції в Україні є близько 5 % населення великих міст, які готові платити за неї на 30–50 % більше, ніж за звичайну продукцію [42, с. 14].

Наступним проблемним питанням є застосування трансгенної продукції. Ця тема є досить поширеною і дослідженою в юридичній науці [43; 44; 45, с. 171–206], де відсутня однозначна думка щодо безпечності генно-модифікованої продукції та достатності рівня захищеності українців від її неконтрольованого поширення.

Між тим, від трансгенної продукції нині відмовилося 130 країн у світі [45,

с. 179]. Мабуть це та недослідженість впливу ГМ-продукції на організм людини є одними з найвагоміших підстав заборони використання і в Україні. Тому варто згадати, що в 2016 році було зареєстровано та винесено на обговорення проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо введення до 2023 року мораторію на вирощування генетично модифікованих сільськогосподарських рослин, виробництво, переробку, обіг, транзит та ввезення ГМО, здатних до самовідтворення або передачі спадкових факторів» [46]. За цей час, на думку авторів законопроекту, вивчатиметься їхня дія на організм людини і розроблятиметься державна політика щодо генно-модифікованих організмів.

Зазначена пропозиція є слушною. В Україні нині використання трансгенної продукції врегульовують Закони «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» [47] та «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Разом вони створюють досить надійний фільтр для неконтрольованого поширення ГМО. Питання виникає з раніше завезеною продукцією, адже перезапилення «чистих» сільськогосподарських культур з трансгенними вже запустило незворотній процес поширення останніх в сільськогосподарському обороті. Проблема поглиблюється відсутністю достатньої кількості та потужності лабораторій, здатних провести відповідний аналіз. З огляду на серйозну турботу про генофонд нації, раціональніше підтримати прийняття зазначеного закону та повністю заборонити використання трансгенів в Україні.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження стану правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні дало змогу сформулювати одержані результати у таких висновках:

1. Продовольча безпека держави – це міждисциплінарне соціально-економічне явище, що характеризує можливість держави забезпечити населенню збалансоване повноцінне харчування якісними і безпечними продуктами в умовах належного фізичного і економічного доступу до них на основі зовнішньої продовольчої незалежності держави.

2. Правова природа права продовольчої безпеки є дуалістичною. З одного боку право продовольчої безпеки є сукупністю аграрно-правових норм, спрямованих на врегулювання відносин забезпечення продовольчої безпеки держави. У такому вигляді воно є правовим інститутом аграрного права. З іншого боку – це принцип, який червоною ниткою проходить через всю систему аграрного права, тобто є своєрідним стрижнем-метою, на якому базуються всі аграрно-правові інститути. Таким чином, це засадничий, основоположний принцип-мета, який чинить синергетичний вплив на організацію всього органічного комплексу аграрних відносин як предмету аграрного права. Інтегруються наведені позиції в одній юридичній конструкції «принцип-інститут», тобто принцип, закріплений цілою системою норм чинного аграрного законодавства.

3. Питання правового регулювання охорони і відтворення родючості ґрунтів є одними з найважливіших у структурі правового механізму забезпечення продовольчої безпеки держави. Не дивлячись на понад п'ятнадцятирічне існування, закріпленої в ЗК України вимоги щодо розробки урядом нормативів у сфері охорони ґрунтів, досі не розробленими залишаються нормативи їх якісного стану, гранично допустимого забруднення та показники деградації земель і ґрунтів. Єдиними є нормативи оптимального співвідношення ґрунтів у сівозмінах, але вони не діють в умовах нівелювання

державного контролю за цими процесами. У цілому можна стверджувати про відсутність будь-якого механізму правової охорони ґрунтів, не дивлячись на існування базового Закону України «Про охорону земель». А це є серйозною загрозою продовольчій безпеці країни.

4. Викликає серйозну стурбованість стан забезпечення продовольчої безпеки, що впливає з аналізу її основних індикаторів. Так, у 2016 р. поживність щоденного раціону українця становила 2742 ккал, з яких 790 ккал (28,8 %) тваринного походження. У наявності незначне перевищення загального порогового рівня поживності на 9,7 % на фоні майже подвійного недоспоживання продуктів тваринного походження. Таким чином, це раціон виживання на межі мінімального споживання, яке унеможливорює появу голоду. При цьому абсолютна більшість показників споживання основних продуктів харчування перебуває або на нижній межі фізіологічного мінімуму споживання, або навіть не «дотягує» до них. Це свідчить про те, що переважна кількість населення України перебуває на межі голоду.

Недоспоживання більшості основних продуктів можна пояснити виключно економічною недоступністю харчових продуктів. За споживанням м'яса, риби та яєць споживчий кошик сформовано на основі фізіологічних (тобто мінімальних) норм, а по молочних продуктах навіть ця норма знижена у 2,5 рази. Таким чином, для типу харчування українців і надалі властивим буде не раціон розвитку, як у передових країнах світу, який забезпечує споживання екологічно чистих продуктів харчування, що збільшують тривалість життя населення загалом та середню тривалість життя для країни, покращують здоров'я, а раціон виживання.

Незадовільним є й індикатор продовольчої незалежності за окремим продуктом через частку критичного імпорту по фруктам (30,7%) та по рибі й рибним продуктам (78,3%).

5. У сфері якості та безпечності продуктів харчування необхідно повністю заборонити будь-яке ввезення і використання для харчування пальмової олії. Продукування «пальмовмісної» харчової продукції – це один з

найтяжчих злочинів проти здоров'я населення України, за який має наставати жорстка кримінальна відповідальність усіх причетних до цього осіб, починаючи із ввезення пальмової олії, закінчуючи товаровиробниками і реалізаторами продукції, що її містить. Потрібно також конкретизувати щорічну державну підтримку виробництва та обігу органічної продукції (наприклад, у твердій процентній ставці від загальної суми державної підтримки аграрного виробництва). Адже застосування хімічних засобів у виробництві сільськогосподарської продукції ставить її виробників у нерівні умови порівняно з апологетами органічного виробництва через більший обсяг та меншу собівартість одержуваної продукції, які не завжди компенсуються підвищеною ціною «органіки». Слід також ввести повну заборону на застосування ГМО у сільському господарстві, доки не буде досконально визначено їх дію на організм людини і навколишнє природне середовище.

6. У цілому вищенаведені проблеми можна спробувати вирішити за рахунок якнайшвидшої розробки і прийняття Закону України «Про продовольчу безпеку», зміст якого має максимально врахувати досягнення аграрно-правової доктрини у вказаній сфері суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Загальна декларація про ліквідацію голоду та недоїдання 1974: Доповідь Всесвітньої продовольчої конференції, Рим, 5–16 листопада 1974 р. (E/CONF.65/20). URL: <http://www.un.org/russian/document/declarat/hunger.htm> (дата звернення 14.01.2018).
2. FAO 1996. Rome Declaration of World Food Security and World Food Summit Plan of Action. URL: <http://www.fao.org/wfs/final> (дата звернення 14.01.2018).
3. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 49. Ст. 527.
4. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158. Офіційний вісник України. 2007. № 73. Ст. 2715.
5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm (дата звернення 14.01.2018).
6. Єрмоленко В.М. Актуальні питання систематизації законодавства про продовольчу безпеку. Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України: Збірник наукових праць Круглого столу (18 березня 2011 р.). К.: ВГЛ «Обрії», 2011. С. 113–119.
7. Деякі питання продовольчої безпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № 1379. Офіційний вісник України. 2007. № 93. Ст. 3405.
8. Воронин Б.А. Проблемы обеспечения продовольственной независимости Российской Федерации в условиях мирового финансово-экономического кризиса и международного регулирования

сельскохозяйственной деятельности. Аграрное и земельное право. 2010. № 1(61). С. 89–92.

9. Про прийняття за основу проекту Закону України про продовольчу безпеку України: постанова Верховної Ради України 14.06.2011 р. № 3498-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3498-17> (дата звернення 14.01.2018).

10. Курман Т.В. Правове забезпечення продовольчої безпеки в Україні: національний та міжнародний аспекти. Актуальні проблеми аграрного права України: теорія і практика: монографія / А.М. Статівка, В.Ю. Уркевич, В.М. Корнієнко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. А.М. Статівки. Х.: Вид-во «ФІНН», 2010. С. 82–101.

11. Курман Т. В. Конституційно-правові засади забезпечення продовольчої безпеки. Проблеми розвитку аграрного та земельного права України: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (25 травня 2011 р., м. Київ). К.: Вид-во географ. літератури «Обрії», 2011. С. 83–87.

12. Лушпаєв С.О. Правові засади продовольчої безпеки України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 165 с.

13. Єрмоленко В.М. Продовольча безпека: стан і перспективи сьогодення. Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі: І Харківський міжнародний юридичний Форум (м. Харків, 6 жовтня 2017 р.). Х.: Право, 2017. С. 53–55.

14. Чабаненко М.М. Система аграрного права України: методологічні засади становлення та розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 437 с.

15. Уркевич В.Ю. Стосовно законодавства про продовольчу безпеку України. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матер. всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 26 жовт. 2012 р.). – у 3-х ч. Ч. 2 «Приватно-правові проблеми формування правової держави». Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 143–144.

16. Тригуб А.Ю. Адміністративно-правове забезпечення продовольчої

безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2012. 18 с.

17. Лушпаєв С.О. Про принципи правового регулювання продовольчої безпеки України. Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 268–273.

18. Калинин И.Б. Природоресурсное право. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2009. 350 с.

19. Колодій А.М. Принципи права України: Монографія. К.: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

20. Лаврів О.Я. Система принципів трудового права України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2007. 19 с.

21. Курман Т.В. Щодо принципів забезпечення продовольчої безпеки. Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: Збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013 р.) / за ред. Шульги М.В., Саннікова Д.В. Х.: Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України, 2013. С. 94–96.

22. Єрмоленко В.М. Принципи аграрного права. Аграрне право України: підручник / за заг. ред. В.М. Єрмоленка. К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 55–62.

23. Шевченко Н.О., Сичова М.О. Сучасні проблеми продовольчої безпеки України. Агросвіт. 2015. № 14. С. 23–28.

24. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 43. Ст. 1353.

25. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України»: Указ Президента

України від 08.06.2012 р. № 389/2012 (втратила чинність). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389/2012> (дата звернення 14.01.2018).

26. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах: постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. № 164. Офіційний вісник України. 2010. № 13. Ст. 613.

27. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2016 рік. К.: Держаналітінформ, 2017. 246 с.

28. Кочетков О.В., Марков Р.В. Формування системи показників продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2002. № 9. С. 142–158.

29. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 780. Офіційний вісник України. 2016. № 89. Ст. 2916.

30. Воронин Б.А. Правовое обеспечение продовольственной независимости Российской Федерации в условиях мирового финансово-экономического кризиса и международного регулирования сельскохозяйственной деятельности. Аграрное и земельное право. 2010. № 1(61). С. 89–92.

31. Добування водних біоресурсів у 2016 році. Статистичний бюлетень. К.: Держаналітінформ, 2017. 33 с.

32. Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року: Закон України від 19.02.2004 р. № 1516-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 22. Ст. 313.

33. Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012-2016 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1245. Офіційний вісник України. 2011. № 95. Ст. 3455.

34. Павленко О. Чому українському агросектору треба навчитися у Норвегії. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/11/25/7041186/>

(дата звернення 14.01.2018).

35. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 22.07.2014 р. № 1602-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 41-42. Ст. 2024.

36. Сокольский И. Правда о пальмовом масле. Наука и жизнь. 2015. № 4. URL: <http://www.nkj.ru/archive/articles/26141> (дата звернення 14.01.2018).

37. ГОСТ Р 53776-2010 «Масло пальмовое рафинированное дезодорированное для пищевой промышленности»: Национальный стандарт Российской Федерации. Дата введения 2011-04-01. URL: <http://docs.cntd.ru/document/gost-r-53776-2010> (дата звернення 14.01.2018).

38. ГОСТ 31647–2012 «Масло пальмовое рафинированное дезодорированное для пищевой промышленности»: Межгосударственный стандарт от 20.07.2012 г. URL: <http://www.soyuzcorp.com/documents/pdf/gost-31647-2012.pdf> (дата звернення 14.01.2018).

39. ДСТУ 4306:2004. Олія пальмова: наказ Держспоживстандарту України від 28.05.2004 р. № 97. URL: https://dnaop.com/html/33946/doc-0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_4306_2004 (дата звернення 14.01.2018).

40. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 р. № 425-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014 р. № 20-21. Ст. 721.

41. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 р. № 2246-VIII. Офіційний вісник України. 2018. № 2. Ст. 48.

42. Беляева Н.В. Сучасний стан виробництва органічної продукції в Україні та світі. Інноваційна економіка. 2013. №1. С. 151–155.

43. Менів О.І. Правове забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

44. Струтинська-Струк Л.В. Правове забезпечення біологічної безпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності: автореф. ... канд. юрид. наук:

12.00.06 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2005. 20 с.

45. Бугера С.І. Якість сільськогосподарської продукції: правове регулювання. Монографія. К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2012. 424 с.

46. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо введення до 2023 року мораторію на вирощування генетично модифікованих сільськогосподарських рослин, виробництво, переробку, обіг, транзит та ввезення ГМО, здатних до самовідтворення або передачі спадкових факторів: проект Закону України від 13.07.2016 р. № 4968. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59703 (дата звернення 14.01.2018).

47. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007 р. № 1103-V. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2007. № 35. Ст. 484.

ДОДАТКИ

Додаток А

Індикатор забезпечення раціону жителів України основними видами продуктів за 2016 р.

Продукт харчування	Фактичне споживання (2016 р.)		Потреба У 2016 р. Всього, тис. т	Питома вага споживання, %
	На одну особу, кг	Всього, тис. т		
М'ясо та м'ясо-продукти	51,4	2184,9	3401	62,2
Молоко та молочні продукти	209,5	8903,8	16158	55,1
Яйця, млн шт.	267	11347,5	12325	92,1
Хлібні продукти	101,0	4292,5	4295	100,0
Картопля	139,8	5941,5	5273	112,7
Овочі та баштанні	163,7	6957,3	6846	101,6
Фрукти		2119	3827	55,4
Риба та рибні продукти	9,6	408	850	48,0
Цукор	33,3	1415,2	1616	87,6
Олія	11,7	497,3	553	89,9

**Індикатор мінімального споживчого кошика для працездатного населення,
запропонованого урядом**

Продукт харчування	Річна норма споживання на 1 людину, кг		За споживчим кошиком, кг	Відношення споживчого кошика до фізіологічного мінімуму, %
	Фізіологічний мінімум	Науково обґрунтована		
М'ясо та м'ясопродукти	52	80	53	101,9
Молоко та молочні продукти	341	380	143,5	42,1
Риба і рибопродукти	12	20	13	101,0
Яйця, шт.	231	290	220	95,2

Індикатор продовольчої незалежності за окремим продуктом, %

Продукт харчування	Власне виробництво, тис. т	Імпорт, тис. т	Продовольча залежність, %
М'ясо та м'ясопродукти	2324	182	х
Молоко та молочні продукти	10382	105	х
Яйця, млн шт	15100	86,6	х
Картопля	21751	27	х
Овочі та баштанні	9998	136	х
Фрукти	2385	732	30,7
Риба та рибні продукти	88,4	320	78,3
Цукор	2021	5	х
Олія	5409	219	х